

Tomasz Szalańda

Obrzęd egzorcyzmu większego źródłem przepowiadania

Studia Warmińskie 52, 163-175

2015

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ks. Tomasz Szałanda
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Obrzęd egzorcyzmu większego źródłem przepowiadania

Słowa kluczowe: egzorcyzmy, egzorcysta, rytuał egzorcyzmów, Szatan, demony, demonologia, kaznodziejstwo.

Keywords: exorcisms, exorcist, exorcism rite, Satan, demons, demonology, preaching.

Schlüsselworte: Exorzismus, Exorzist, Exorzismusritual, Satan, Dämonen, Dämonologie, Predigt.

Wstęp

Zjawisko oddziaływania Zła osobowego na ludzi, szczególnie w XXI w. uległo nasileniu, ale i rozpoznaniu. Co prawda, Kościół od zawsze wierzył w istnienie Szatana (diabła) i jego aniołów (demonów), to jednak z czasem posługa uwalniania od jego wpływu była coraz bardziej ograniczana. Miały na to wpływ różne czynniki, wśród których należy wskazać źle pojmowaną w wielu kręgach reformę Soboru Watykańskiego II oraz sceptycyzm wielu teologów, którzy w skrajnych wypadkach negowali istnienie Szatana i demonów jako realnie istniejących bytów osobowych bądź podważali biblijne świadectwa o Jezusie wypędzającym złe duchy z ludzi, sprowadzając opętania do chorób psychicznych¹.

Kościół poznający samego siebie, jak trafnie to ujął papież Paweł VI w encyklice *Ecclesiam suam*, a wyczerpująco dopowiedział ostatni sobór po-

Adres/Adresse/Anschrift: ks. dr hab. Tomasz Szałanda, Wydział Teologii, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Hozjusza 15, 10-041 Olsztyn, tsz2000@poczta.fm.

¹ Na gruncie polskim, przekonania o Jezusie leczącym z szaleństwa a nie egzorcyzmującym, m.in. w perykopach: o opętanym z synagogi w Kafarnaum (Mk 1,23-28 i par.); o opętanym z terenu Dekapolis (Mk 5,1-20 i par.); o opętanej córce poganki (Mk 7,24-30 i par.) oraz o opętanym epileptyku (Mk 9,14-29; Mt 17,14-20; Łk 9,37-43a), reprezentuje M. Wojciechowski – *Cuda Jezusa*, Częstochowa 2010.

wszechny, mówiąc o badaniu znaków czasu, dostrzegł potrzebę powrotu do walki ze Złem poprzez praktyczne przywrócenie posługi egzorcystatu. Co prawda, istniała ona od początku Kościoła, jednakże z czasem straciła należyte jej miejsce, by na przełomie XX i XXI w. przeżywać swój renesans. O trwałości praktykowania egzorcyzmów świadczą m.in. obrzędy zawarte w *Rytuale rzymskim*. I chociaż były modyfikowane w nieznacznym zakresie, to obowiązywały od 1614 do 1998 r.², a więc do publikacji nowego, znacznie przepracowanego rytuału egzorcyzmów³.

Czy owe księgi liturgiczne, a precyzyjniej mówiąc, czy teksty w nich zawarte, mogą stanowić źródło oraz inspirację do przepowiadania w XXI w., a jeśli tak, to w jakim zakresie, będzie przedmiotem niniejszego przedłożenia. Należy również wyjaśnić, że w poniższej analizie pomija się teksty egzorcyzmów przedmiotów i miejsc, wymagających odrębnego opracowania.

1. Egzorcyzmy i egzorcysta w świetle posoborowych dokumentów Kościoła

Egzorcyzm większy jest jednym z sakramentaliów, podczas którego „Kościół publicznie i na mocy swojej władzy prosi w imię Jezusa Chrystusa, by jakaś osoba lub przedmiot były strzeżone od napaści Złego i wolne od jego panowania”⁴. Jego celem jest „wypędzenie złych duchów lub uwolnienie od ich demonicznego wpływu, mocą duchowej władzy, jaką Jezus powierzył Kościołowi”⁵. Egzorcyzmy są czynnością liturgiczną Kościoła, a zarazem modlitwą o charakterze błagania czy żądania⁶. O ile w prostej formie mają miejsce każdorazowo podczas udzielania chrztu, to w formie uroczystej (egzorcyzm większy), co jest przedmiotem niniejszego opracowania, stanowią odrębny obrzęd⁷.

² *Rituale Romanum Pauli V Pontificis Maximi. Jussu editum aliorumque pontificum cura recognitum atque auctoritate SSMI D.N. PII Papae XI ad normam Codis Juris Canonici accommodatum. Editio juxta typicam Vaticanam MCMXXV. De exorcizandis obsessis a daemonio* (dalej cyt.: *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* z podaniem numeru i strony). Ze względu na ograniczoną numerację poszczególnych punktów w tym *Rytuale*, poza skrótem: *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio*, będzie podany numer i strona.

³ *Rytuał rzymski odnowiony zgodnie z postanowieniem Świętego Soboru Powszechnego Watykańskiego II wydany z upoważnienia papieża Jana Pawła II. Egzorcyzmy i inne modlitwy błagalne* (Katowice 2002) – dalej skrót EIMB. Podawanie numeru strony nie jest konieczne, ze względu na częstą numerację poszczególnych etapów sprawowania egzorcyzmów.

⁴ KKK 1673; EIMB 11.

⁵ *Ibidem*; EIMB 11.

⁶ Por. EIMB 11.

⁷ Por. KKK 1673.

W związku z tym, że „materia”, której dotyczy Kościół w tej posłudze jest bardzo delikatna, specyficzna i trudna, egzorcyzmy uroczyste (wielkie), może sprawować jedynie prezbiter specjalnie do tej posługi delegowany przez biskupa, będącego „pierwszym w diecezji egzorcystą, któremu przysługuje w najwyższym stopniu prawo egzorcyzmowania”⁸.

Wyraźny zakaz odprawiania egzorcyzmów uroczystych dotyczy osób świeckich, nawet tych, które skupiają się w grupach charyzmatycznych⁹. Mogą jednak one w nich uczestniczyć, jednak w tym tylko celu, „aby usilnie modlili się za dręczonego brata”¹⁰. Nie mogą wypowiadać formuł zastrzeżonych egzorcystcie i są zobowiązani są do zachowania tajemnicy¹¹. Obecnie zaleca się, by egzorcysty stale współpracowali z grupami modlitewnymi, które stanowią dla nich nieocenioną pomoc i wsparcie. Natomiast „stary” *Rytuał*, we *Wprowadzeniu*, nie mówi wprost o obecności innych osób podczas egzorcyzmu. Jedyne o takiej obecności wspomina raz: „Przy egzorcyzmowaniu kobiety zawsze powinna być obecna jakaś zaufana osoba, która mocno trzyma opętaną, gdy rzuca nią zły duch. Jeśli jest to możliwe, ta osoba powinna pochodzić z rodziny opętanej. Ponadto egzorcysta, kierując się delikatnością powinien uważać, aby nie powiedzieć lub uczynić czegokolwiek, co mogłoby być okazją do złych myśli u niego lub u innych”¹². Wydaje się, że niejako „wyróżnienie” egzorcyzmowanej kobiety jest związane z możliwością obscenicznego zachowania (np. zdzierania z siebie ubrania), które wywołuje diabeł mający nad nią kontrolę. Obecność „zaufanej osoby”, mocno trzymającej opętaną, ma w miarę możliwości zapobiegać tego typu zachowaniom.

Wyjątkowość posługi egzorcysty obwarowana jest także przepisami dotyczącymi prezbitera, który ją wykonuje. Winien się cechować pobożnością, wiedzą, roztropnością i nieskazitelnością życia oraz zostać do tej funkcji specjalnie

⁸ KPK 1172 § 1; KKK 1673; EIMB 13: „ilekroć w tej księdze jest mowa o «egzorcystcie» zawsze trzeba mieć na uwadze «kapłana egzorcystę»”. Warto również zwrócić uwagę, że Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r., mówiąc o egzorcystcie miał na myśli kapłana, który ma „specjalne i wyraźne zezwolenie” biskupa: „Nemo, potestate exorcizandi praeditus, exorcismos in obsessos proferre legitime potest, nisi ab Ordinario peculiarem et expressam licentiam obtinerit”. CIC can. 1151 p. 1. Podobne stanowisko wyrażał poprzedni *Rytuał*, mówiąc o delegowanym do tej posługi kapłanie. Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 1, s. 269.

⁹ Wyraźnie na to zwraca uwagę Kongregacja Nauki Wiary w liście z 25 września 1985 r. do ordynariuszy miejsca. Zob. *Congregatio pro Doctrina Fidei, Inde ab aliquot annis, Epistula Ordinariis locorum missa: in mentem normae vigentes de exorcismis revocantur*, AAS 77 (1985), s. 1169–1170.

¹⁰ EIMB 35.

¹¹ Por. EIMB 19.35.

¹² *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 19, s. 270. Również wskazując na miejsce odprawiania egzorcyzmów, którym może być dom opętanego, niejako zakłada się obecność rodziny czy bliskich. Zob. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 11, s. 270.

przygotowany¹³. Natomiast we *Wprowadzeniu* do obrzędu egzorcyzmów umieszczonym w *Rytuale rzymskim* z 1925 r., zostały również dodane inne jeszcze cechy delegowanego kapłana: zaufanie mocy Bożej a nie własnej, właściwy dystans do dóbr materialnych, dojrzały wiek i powszechny szacunek u innych¹⁴. Te przymioty kapłana egzorcysty pozwolą mu skutecznie pełnić powierzone mu przez Kościół zadanie i nie pozwolą „zwieść podstępnyimi sztuczkami, jakimi posługuje się diabeł, który pragnie oszukać człowieka i odciąć go od zamiaru poddania się egzorcyzmowi”¹⁵.

Miejscem sprawowania egzorcyzmów winna być „kaplica lub inne odpowiednie miejsce” z umieszczonym w dobrze widocznym miejscu wizerunkiem Ukrzyżowanego i obrazu Najświętszej Maryi Panny¹⁶. Niezwykle istotne jest, by działa się to „z dala od tłumów”¹⁷. Nie wolno bowiem dopuścić, by odprawiane egzorcyzmy stały się „dla obecnych widowiskiem”¹⁸. Poprzedni *Rytuał* był bardziej precyzyjny w powyższych kwestiach: „Opętani powinni być egzorcyzmowani, jeśli istnieje taka możliwość, w kościele albo w innym odpowiednim miejscu o charakterze religijnym i stosownym, z dala od tłumu, lecz jeśli opętany jest chory albo też z innego, słusznego powodu, można dokonać egzorcyzmu także w domu”¹⁹. Z praktyki współczesnych egzorcystów wynika, że sprawuje się je zazwyczaj w przeznaczonym do tego pokoju, w którym znajduje się masywny fotel pozwalający, gdy zachodzi taka konieczność, na unieruchomienie osoby egzorcyzmowanej.

Ponieważ wykonywanie egzorcyzmów jest czynnością liturgiczną, w czasie ich sprawowania kapłan powinien być ubrany w stój duchowny: sutannę, albę lub komżę oraz fioletową stulę²⁰. Poprzedni *Rytuał*, w części dotyczącej bezpośrednio sprawowania obrzędu, zwracał również uwagę, że przed ich rozpoczęciem, kapłan powinien wyspowiadać się albo przynajmniej wzbudzić akt żalu oczyszczający serce, odprawić Mszę świętą, modlić się, prosząc o Bożą pomoc²¹. Jego

¹³ Por. KPK 1172 § 2; EIMB 13. Kodeks Prawa Kanonicznego z 1917 r. wskazuje na pobożność, nieskazitelność życia i roztrpność, która pozwoli odróżnić opętanie od np. choroby: „Haec licentia ab Ordinario concedatur tantummodo sacerdoti pietate, prudentia ac vitae integritate praedito; qui ad exorcismos ne procedat, nisi postquam diligenti prudentique investigatione compererit exorcizandum esse revera a daemone obsessum”. CIC can. 1151 p. 2.

¹⁴ *Rituał Romanum. De exorcizandis obsessis a daemone* 19, s. 270.

¹⁵ EIMB 14; *Rituał Romanum. De exorcizandis obsessis a daemone* 5, s. 269.

¹⁶ Por. EIMB 33. Poprzedni *Rytuał* również wspomina o krzyżu, dodaje jeszcze relikwie, pomija natomiast obrazy Maryjne. *Rituał Romanum. De exorcizandis obsessis a daemone* 13, s. 270.

¹⁷ Por. EIMB 33.

¹⁸ EIMB 19.

¹⁹ *Rituał Romanum. De exorcizandis obsessis a daemone* 11.

²⁰ Por. EIMB 40.

²¹ Por. *Rituał Romanum. De exorcizandis obsessis a daemone* 1, s. 271.

strojem ma być komża i fioletowa stuła²². W ich trakcie oprócz tekstów biblijnych i modlitw przewidzianych w *Rytuale*, używa się krzyża i wody święconej. Natomiast w poprzednim rycie we *Wstępie* wskazywano dodatkowo na posługiwanie się relikwiami, które kładzie się na piersi lub głowie opętanego²³.

2. Teksty rytuałów egzorcyzmów w przepowiadaniu homilijnym

W posoborowej koncepcji homilii i późniejszym nauczaniu Kościoła, wielką wagę przywiązuje się do źródeł przepowiadania. Pierwsze miejsce zajmują Biblia, teksty mszalne oraz inne teksty liturgiczne²⁴. Do tych ostatnich zalicza się również teksty sprawowanych sakramentaliów, a jednym z nich są egzorcyzmy. Ponadto, przepowiadanie homilijne winno zawierać treści dogmatyczne i prawdy wiary oraz teksty wynikające z Tradycji Kościoła²⁵. Choćby te powyżej przedstawione racje uzasadniają w sposób wystarczający, by w przepowiadaniu homilijnym sięgnąć do tekstów rytuałów egzorcyzmów – zarówno „starego”, jak i obecnie obowiązującego.

Materiał kaznodziejski, którego dostarczają nam *Rytuały*, jest bardzo bogaty w zarówno w treści dogmatyczne, jak i prawdy wiary, dotyczące: Trójcy, aniołów dobrych i upadłych, Maryi i świętych, a także Kościoła²⁶.

a) treści trynitarne

Wiara w Trójcę Świętą jest pierwszym i podstawowym wyznaniem zarówno egzorcysty, jak i pozostałych osób uczestniczących w tym obrzędzie litur-

²² Por. ibidem.

²³ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 13, s. 270.

²⁴ KL 35.2: „Treść swoją powinny one czerpać przede wszystkim ze źródeł Pisma świętego i liturgii, jako zwiastowanie przedziwnych dzieł Bożych w dziejach zbawienia, czyli w misterium Chrystusowym, które zawsze jest w nas obecne i działa, zwłaszcza w obrzędach liturgicznych”.

²⁵ KL 52: „Zaleca się bardzo, by homilia, w której w ciągu roku liturgicznego przedstawia się na podstawie świętego tekstu tajemnice wiary”; Zob. także: KO 10; VD 18; M. Rusecki. J. Mastey, *Teologia fundamentalna w formacji herolda Słowa Bożego*, w: W. Broński (red.), *Integralne kształcenie kaznodziei*, Lublin 2006, s. 185. H. Simon, *Kaznodzieja jako teolog*, w: W. Przyczyna (red.), *Sluga Słowa*, Kraków 1997, s. 143.

²⁶ Tak jak zaznaczono we *Wstępie*, w poniższym opracowaniu pomija się teksty psalmów, ewangelii, Credo, Symbolu Atanazjańskiego, odnowienia przyrzeczeń chrzcielnych, hymnów Magnificat i Benedictus, litanii do Świętych oraz modlitwy *Ojcze nasz*. Jako powszechnie dostępne i znane nie wymagają szczególnego omówienia, w przeciwieństwie do pozostałych modlitw *Rytuałów*. Nadto, pomija się tu egzorcyzmy przedmiotów i miejsc, które wymagają odrębnego opracowania i nie mieszczą się w ramach tematu niniejszej pracy.

gicznym. Uobecnia to znak krzyża czyniony „w Imię Ojca, Syna i Ducha Świętego”, a więc w Imię Trójcy. W czasie egzorcyzmu jest on czyniony wiele razy: rozpoczęcie obrzędu i zakończenie²⁷, błogosławienie wody i soli²⁸, zakończenie „Formuły rozkazującej” z trzykrotnie czynionym znakiem Krzyża²⁹, błogosławienie Nim osoby opętanej³⁰, wyznanie wiary w Trójjedynego³¹, odnowienie przyrzeczeń chrzcielnych³², przywołanie Trzech osób Boskich w „Formułach błagalnych” i w modlitwie na zakończenie *Dziękczynienia*³³. W poprzednim *Rytuale*, znaków Krzyża było jeszcze więcej.

W tekstach omawianych *Rytuałów* zawarte są treści o charakterze trynitar-nym, które są bogatym materiałem do wykorzystania przez kaznodziejów.

Bóg Ojciec jest przede wszystkim Stwórcą wszystkiego: istot zarówno widzialnych, jak i niewidzialnych. Wśród nich szczególnie jednak miejsce zajmuje człowiek wraz z duszą i ciałem, których On właśnie jest źródłem i początkiem³⁴. Jego miłość do człowieka przejawia się nie tylko w stworzeniu go na swój obraz i podobieństwo z prochu ziemi czy w „przyozdobieniu obfitymi darami”³⁵, ale także w tym, że uwalnia go „od więzów diabelskiej potęgi” i przywraca „pełną wolność przybranego dziecka”³⁶. Jest więc „obrońcą ludzkości”³⁷ i „miłośni-kiem ludzkiego zbawienia”³⁸. On wręcz walczy o człowieka³⁹. *Rytuały* akcentują także Jego dobroć i miłosierdzie⁴⁰.

Z ambony winna wybrzmiewać ta niepojęta w swoim ogromie miłość Ojca do człowieka, który był ukoronowaniem stwórczego dzieła. Szczególnie wyrazi-ste wydają się motywy Boga „walczącego” z mocami ciemności, które atakują ludzi, oraz ofiarowaniu męki Syna przez Krzyż.

Rytuały bardzo mocno uwydatnią Bóstwo Jezusa Chrystusa, na co wskazują przyporządkowane Mu prerogatywy: Syna Bożego, Pana, Słowa

²⁷ Por. EIMB 40, 65.

²⁸ Por. EIMB 41, 42, 43.

²⁹ Por. EIMB 84.

³⁰ Por. EIMB 58.

³¹ Por. EIMB 55.

³² Por. EIMB 56.

³³ Por. EIMB 61, 62, 64, 81, 82, 83, 84.

³⁴ Por. EIMB 42, 61, 83.

³⁵ EIMB 62; *Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 1, s. 272; 4, s. 275–276.

³⁶ EIMB 47, 48, 57, 61, 62, 64, 73.

³⁷ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 274; EIMB 61.

³⁸ EIMB 61.

³⁹ „Ustąp Bogu [...] ponieważ chłosta cię Boskimi razami”. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 276; „Wyślij, Panie, Twoją pomoc, ze świętego miejsca. I z Syjonu przyślij mu obronę”. *Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 1, s. 271; „Boże [...] pochwyć tarczę i puklerz i powstań na pomoc swojemu słudze [...] Wyrwij go z wrogich zasadzek i swą potęgą uderz na jego napastników”. EIMB 72. Także EIMB 74, 75.

⁴⁰ Por. EIMB 42, 43, 45, 53, 61, 62, 71.

i Mądrość Boga Ojca, Boga wszelkiego stworzenia, Świętego, Wszchemocnego i Potężnego⁴¹.

Bóstwo Syna potwierdza również Jego skuteczna walka ze Złem. O ile jednak pokonanie Szatana przez strącenie go z nieba, na pustyni, na krzyżu czy przez zmartwychwstanie, jest stale przywoływanym faktem, to zwyciężenie go w Ogrodzie Oliwnym – już nie i stanowi pewne *novum*, nad którym warto się zastanowić i przywołać w kaznodziejskiej praktyce⁴². Także interesujący motyw zawiera „stary” *Rytuał*, który przypomina, że podczas zstąpienia do otchłani po swojej męce i śmierci „wyprowadził dusze do światła”⁴³.

Podobne świadectwo Bóstwa odnajdujemy w motywach eschatologicznych: Syn Boży Sędzią żywych i umarłych, który oczyści świat w ogniu⁴⁴. Na końcu dziejów strąci Szatana i jego aniołów na samo dno piekła⁴⁵.

Natomiast motyw człowieczeństwa, poza faktem Wcielenia, męki i śmierci, ukazuje, że Jezus Chrystus „człowieka uczynił swoim bratem”⁴⁶. Ten aspekt jest istotny w kaznodziejstwie. Słuchacz słowa winien więc usłyszeć, że braterstwo Chrystusa przybliży ludziom Boga, ale jednocześnie wymaga, by traktować je poważnie, dojrzałe i odpowiedzialnie. Ono nie polega nawet na zażyłej znajomości, ale na przyjaźni, wierności, a przede wszystkim miłości, bo opiera się na przelanej Krwi Zbawiciela.

Trzecia Osoba Boska – Duch Święty daje życie i odnawia oblicze ziemi⁴⁷, pomaga modlić się, wstawia się i za ludźmi u Ojca⁴⁸, czyni z ciała człowieka swoją świątynią⁴⁹. On jest Duchem świętości, przywracający „wewnętrzzną pogodę i radość”⁵⁰, oraz Duchem łaski, prawdy, dobroci i pokoju⁵¹. *Rytuały* zwracają uwagę na pewne prawdy, które w przepowiadaniu homilijnym są pomijane. Mianowicie: Boża moc Ducha Świętego, podobnie jak Ojca i Syna, strzeże od zła i umacnia w walce z nim, a ponadto jest skuteczną „bronią” wobec diabelskiego działania⁵². Przykłady tego podaje „stary” *Rytuał*: „Pozwól wejść

⁴¹ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 3, s. 273; EIMB 39, 57, 62, 82, 84.

⁴² Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 3, s. 273; 4, s. 275; EIMB 39, 61, 62, 81, 84.

⁴³ *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275.

⁴⁴ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275; EIMB 39, 44, 61.

⁴⁵ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 276.

⁴⁶ EIMB 62.

⁴⁷ Por. EIMB 53.

⁴⁸ Por. EIMB 57.

⁴⁹ Por. EIMB 61, 62.

⁵⁰ EIMB 61.

⁵¹ Por. EIMB 62, 64, 81.

⁵² Por. EIMB 43, 61, 62, 64, 81, 83.

Duchowi+Świątemu, który przez swojego błogosławionego apostoła Piotra pokonał cię wyraźnie w osobie Szymona maga; który potępił twoje kłamstwa w małżonkach Ananiaszu i Safirze; który cię zabił w osobie króla Heroda, odmawiającego oddania czci Bogu; który ciebie wyrzucił na zatracenie, za pośrednictwem swojego apostoła Pawła, czyniąc ślepym maga Elimasa; za pośrednictwem tego samego apostoła kazał ci wyjść z Pitonessy, rozkazując ci swoim słowem”⁵³.

Homiliści winni więc w zmaganiu się ludzi z mocami ciemności przypomnieć o potężnej mocy Ducha Świętego i zachęcić do wzywania Go szczególnie w chwilach pokus i udręczeń. On bowiem skutecznie strzeże Swojej świątyni – ludzkiego ciała, a jako Duch Prawdy jest najwłaściwszą obroną wobec ojca kłamstwa.

b) treści angelologiczne

Wśród istot niewidzialnych służą Bogu archaniołowie, Cherubini, Serafini oraz „zwykli” aniołowie. Oni modlą się wraz uczestnikami egzorcyzmu o wyzwolenie z diabelskich udręk⁵⁴. Ich działanie ma więc charakter wstawienniczy. Są jednak potężnymi orędownikami u Boga, o których współczesne kaznodziejstwo i Kościół zdaje się zapominać.

Zauważa się jednak stopniowy powrót do kultu aniołów choćby przez literaturę dotyczącą egzorcyzmów, pobożnościowe wydawnictwa o aniołach oraz działalność duszpasterską Księży Michalitów – peregrynacja figury świętego Michała Archanioła. Ważne jest jednak, by kaznodzieje zgodnie z nauką Kościoła, podkreślali ich skuteczne wstawiennictwo modlitewne, ich służebne działanie wobec Boga i ludzi, których skutecznie chronią od Zła. Wyraźnie o tym mówi Katechizm Kościoła Katolickiego: oni są sługami i wysłannikami Boga, kontemplują Jego Oblicze, wykonują Jego rozkazy⁵⁵; służą Synowi w „wypełnianiu Jego zbawczej misji wobec ludzi”⁵⁶; są ewangelizatorami, „głosząc Dobrą Nowinę Wcielenia i Zmartwychwstania Chrystusa”⁵⁷. Pomagają ludziom i opiekują się nimi, i każdy z nich ma swojego anioła stróża⁵⁸.

c) treści demonologiczne

Szczególne miejsce w *Rytuałach* zajmuje osoba Szatana (diabła) i jego aniołów (demonów). Są oni, podobnie jak dobrzy aniołowie, duchami niebieskimi,

⁵³ *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 276.

⁵⁴ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275; EIMB 61, 81, 83, 84.

⁵⁵ Por. KKK 329.

⁵⁶ KKK 330, 332.

⁵⁷ KKK 333.

⁵⁸ Por. KKK 336, 352.

które jednak sprzeciwiły się Bogu nieposłuszeństwem, pychą i nienawiścią, i dlatego Stwórca ich ukarał⁵⁹.

Osoba Szatana ma szczególnie dużo określeń, które charakteryzują zarówno jego naturę, jak też i działanie. On jest diabłem⁶⁰, starodawnym wężem⁶¹, lwem⁶², ryczącą istotą⁶³, smokiem przeklętym⁶⁴, buntownikiem⁶⁵, bestią siejącą zniszczenie w winnicy Pana⁶⁶, oskarżycielem⁶⁷, ojcem kłamstwa⁶⁸, synem nikczemności⁶⁹ i władcą tego świata⁷⁰. Jako największy nieprzyjaciel – starożytny wróg cnót, ludzi, ich zbawienia i wiary, atakuje ich, kusi, zwodzi, dręczy, więzi, nienawidzi i prześladuje⁷¹. Ten strącony z nieba anioł, za pomocą sidła, kajdan, zasadzek, przemocy i podstępów, takich, jak: zazdrość, skąpstwo, niezgoda, zbrodnia, kazirodztwo, świętokradztwo, herezja, nieprzyzwoitość, kłamstwo⁷², pragnie doprowadzić człowieka do piekła. On jest również sprawcą śmierci, złodziejem życia, korzeniem zła i zarzewiem cierpień⁷³. Jego władza nie jest wieczna. Już raz, ten „tyran i odstępca”, przez Mękę i Zmartwychwstanie został pokonany przez Chrystusa, strącony z nieba i skazany na wieczną gehennę, a jego ostateczny kres nastanie na końcu świata⁷⁴.

Podległe Szatanowi demony to duchy: złe, piekielne, nieczyste, podstępne i pełne nieprawości, to nienawistne zastępy, legiony, wściekłe wojsko⁷⁵. Te odwiecznie wrogie człowiekowi moce, dręczą Boże stworzenie, prześladują słowem i okrutną przemocą, dręczą, wzbudzają straszny lęk i terror⁷⁶. Podobnie jak Szatan są wrogami wiary⁷⁷.

⁵⁹ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275; EIMB 62, 82, 84.

⁶⁰ Por. EIMB 61, 67, 74, 75, 81, 83.

⁶¹ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275–276; EIMB 61.

⁶² Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275. EIMB 70.

⁶³ Por. *Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 1, s. 272.

⁶⁴ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 1, s. 272; 4, s. 275; EIMB 84.

⁶⁵ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275.

⁶⁶ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 1, s. 272.

⁶⁷ Por. EIMB 81.

⁶⁸ Por. EIMB 61, 82, 84; Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275.

⁶⁹ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 1, s. 271.

⁷⁰ Por. EIMB 62.

⁷¹ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 1, s. 271; 2, s. 272; 4, s. 274–275; EIMB 39, 41, 42, 43, 53, 58, 62, 69, 71, 73, 74, 75, 81, 82, 83, 84.

⁷² Por. EIMB 39, 50, 61, 62, 68, 71, 72, 81, 83; Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 274–276.

⁷³ Por. EIMB 84; *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 274.

⁷⁴ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 1, s. 272; 4, s. 274, 276; EIMB 62.

⁷⁵ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 2, s. 272; 4, s. 274–275; EIMB 39, 41, 48, 53, 59, 61, 64, 68, 81, 82, 84.

⁷⁶ Por. EIMB 39, 50, 61, 82; *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 274.

⁷⁷ Por. EIMB 84.

Współczesne kaznodziejstwo winno wrócić w przepowiadaniu do demonologii. Oczywiście, że ma ono mieć swoje – właściwe miejsce. Nie diabeł bowiem i jego aniołowie, ale zwycięski Trójjedyny Bóg ma „pierwszeństwo” w przepowiadaniu. Jednak o obecności Zła osobowego w życiu ludzi powinno się mówić. Zanik poczucia grzechu, którego źródłem są Szatan i jego aniołowie, dla wierzących są faktem. O pierwszym mówi się wiele, a drugi, od wielu lat jest coraz mniej zauważalny w homiliach (podobnie jest z prawdą o istnieniu piekła). A przecież o tym wszystkim jest mowa w Biblii.

Rytuały bardzo wyraziście kreślą zarówno Złego, jak i sposób jego działania. Dlatego dla współczesnych kaznodziejów są to wręcz „gotowe” materiały do wykorzystania w homiliach⁷⁸. Warto również odwoływać się do dawnej pobożności ludowej, w której woda święcona odgrywała bardzo ważne miejsce, a małe kropielniczki wisiały przy drzwiach wejściowych. Przy wychodzeniu z domu czyniono nią znak krzyża. Ten sam znak stosują egzorcyści jako skuteczne „narzędzie” w walce z Szatanem i jego aniołami podczas modlitwy egzorcyzmów. Również posługują się pobłogosławioną wodą, która je odpedza⁷⁹.

d) treści mariologiczne i o świętych

Rytuały wielką moc wstawienniczą w walce z mocami ciemności przypisują Maryi. Ona bowiem jako Przczysta Dziewica dała światu Zbawiciela⁸⁰, modli się wraz z Kościołem dokonującym egzorcyzmów⁸¹, a w *Magnificat* uwielbia z nim Boga pokonującego Zło⁸². Podobnie traktują modlitewne wstawiennictwo Świętych, co wyraża to nie tylko litanie, ale również dodatkowe wezwania⁸³. Poprzednio używano także relikwii świętych, które kładziono na piersi albo głowie opętanego, przy czym zwracano uwagę, aby „zachować ostrożność, aby przedmioty święte nie były traktowane w sposób niegodny i nie zostały zniszczone przez złego ducha”⁸⁴.

Kaznodzieje zatem, choćby właśnie na podstawie tekstów *Rytuałów*, mogą uczyć i siebie, i innych właściwego kultu Maryi oraz Świętych, który polega na

⁷⁸ Por. T. Szałanda, *Jezus Egzorcyista w polskim przepowiadaniu posoborowym. Studium homiletyczno-biblijne*, Olsztyn 2012, zwłaszcza strony 315–321.

⁷⁹ Por. EIMB 41.

⁸⁰ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275; EIMB 82.

⁸¹ Por. EIMB 61.

⁸² Por. EIMB 63.

⁸³ Por. EIMB 45, 46, 61, 81. Poprzedni *Rytuał* bardzo mocno akcentuje potęgę Świętych Piotra i Pawła oraz innych Świętych. Podczas egzorcyzmu, kapłan wypowiada słowa: „Rozkazuje ci wiara Świętych Apostołów Piotra i Pawła i wszystkich Świętych. Rozkazuje ci krew Męczenników. Rozkazuje ci czystość serc Wyznawców. Rozkazuje ci pobożne wstawiennictwo wszystkich Świętych mężczyzn i kobiet”. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275.

⁸⁴ *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 13, s. 270.

naśladowaniu ich wierności Bogu, modlitwie i innych praktykach duchowych. Nadto, ich modlitewne wstawiennictwo to niejako czysta postać „Communio Santorum” (świętych obcowanie – jak mówi *Credo*), braterstwo nieba i ziemi. Godny uwagi jest fakt, że zarówno „stary”, jak i nowy *Rytuał* nie poświęcają wiele miejsca Maryi. Z pewnością jest to pewien mankament obu *Rytuałów*, o czym wielokrotnie dyskutowali egzorcyciści. Natomiast i z tego faktu wysuwa się refleksja, by główne przepowiadanie zwycięstwa nad Złem opierać przede wszystkim na mocy Trójcy Świętej.

e) treści eklezjologiczne

Warto również zwrócić uwagę, że *Rytuały* wyróżniają Kościół. To on zgromadzony na egzorcyzmach prosi Boga o pomoc dla opętanego⁸⁵, i on ma świadomość potęgi modlitwy wspólnoty⁸⁶. Według poprzedniego *Rytuału* kapłan, czyniąc podczas egzorcyzmu znak krzyża na czołach uczestników tego obrzędu, rozkazuje Złu odejście również z „Kościoła Bożego”⁸⁷. W ten sposób bardzo wyraźnie zostaje przekazana prawda, że nawet tak niewielka wspólnota, chociaż mocno udręczona, zgromadzona w imię Trójjedynego Boga, jest Kościołem.

Kryzys wiary, kryzys praktyk religijnych, swoje największe źródło ma w zaniedbaniu głoszenia treści eklezjologicznych. Kościół bowiem coraz częściej jawi się jako instytucja, a nie wspólnota Słowa, Ciała i służby. Dla wielu (może i większości) przynależność do Kościoła przestała być jakimkolwiek zaszczytem, wyróżnieniem, dumą czy szczęściem, a stała się czymś oczywistym i powszednim. Dlatego dość powszechne jest traktowanie go w kategorii masowej organizacji religijnej, a nie wspólnoty wiary. Bezrefleksyjna obecność w Kościele, w wielu „zabija” sens jego istnienia i przynależności do niego.

Przed kaznodziejami więc stoi ogromne zadanie: wlać w Kościół – w wierzących, którzy go tworzą, nowego ducha – ducha świadomości z wyjątkowości chrześcijańskiego powołania; ducha dumy z wyjątkowości wspólnoty Boga, na czele której stoi powołany pasterz; ducha mocy wspólnoty modlącej się, korzystającej świadomie z mocy przyjmowanych sakramentów, i służącej nie tylko tym, którzy do niej należą ale i tym, którzy są poza nią.

⁸⁵ „Pokornie błagajmy wszechmocnego i miłosiernego Boga, aby za wstawiennictwem wszystkich Świętych wysłuchał modlitw swojego Kościoła za naszego brata dręczzonego wielkimi trudnościami”. EIMB 45; „Ojcie Święty, usłysz wołanie błagającego Cię Kościoła”. EIMB 61; „Prosimy Cię, w swoim miłosierdziu wysłuchaj błagania Kościoła za Twojego udręczonego sługę”. EIMB 83.

⁸⁶ „Nakazuję tobie [...] abyś wyszedł natychmiast [...] z tego sługi Bożego, który odwołał się do Kościoła”. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275; „Odejdź pod wpływem wiary i modlitwy Kościoła”. EIMB 62; „Odstąp pod wpływem wiary i modlitwy Kościoła”. EIMB 82.

⁸⁷ Por. *Rituale Romanum. De exorcizandis obsessis a daemonio* 4, s. 275.

* * *

Bogactwo treści tekstów obrzędu egzorcyzmów – zarówno „starego”, jak i obecnie obowiązującego – jest obfitym źródłem, z którego winni czerpać kaznodzieje. Płaszczyzna ich wykorzystywania jest bardzo szeroka i nie ogranicza się jedynie do perykop mówiących o wypędzaniu Szatana i demonów przez Jezusa czy apostołów. Treści trynitarnie, angelologiczne, demonologiczne, maryjne, o świętych czy eklezjologiczne, są przedmiotem przepowiadania w ciągu całego roku liturgicznego. Kaznodzieja, który pochyli się na tekstami obu *Rytuałów*, będzie niczym ojciec, który *ze swego skarbcza wydobywa rzeczy nowe i stare* (Mt 13,52).

OBRZĘD EGZORCYZMU WIĘKSZEGO ŹRÓDŁEM PRZEPOWIADANIA

(STRESZCZENIE)

Posługa egzorcysty istniała w Kościele od jego początku. Jednakże w wiekach nowożytnych uległa widocznej degradacji. Dopiero na przełomie XX i XXI w. przeżywa swój renesans. Pomimo że prawie po 400 latach, w 1998 r. wydano nowy *Rytuał* (poprzedni obowiązywał od 1614 r.), to obecnie, na mocy specjalnego pozwolenia Stolicy Apostolskiej, można przeprowadzać egzorcyzmy także według „starego”. Obie więc księgi liturgiczne równoległe „funkcjonują” w Kościele. Dla współczesnego kaznodziejstwa są one ważnym źródłem, którego nie powinno się zaniedbywać. Z nich bowiem wypływa mądrość Kościoła, który w Trójjedynym Bogu znajduje pomoc i obronę w walce z Szatanem i demonami.

THE RITE OF MAJOR EXORCISM AS A SOURCE OF PREACHING

(SUMMARY)

The ministry of an exorcist has existed in the Church from the beginning, but went into visible decline in the early modern centuries. It is only now, at the turn of the 20th and 21st centuries, that this ministry is having a renaissance. Although the new Rite was published in 1998, after nearly 400 years (the previous one had been in force since 1614), exorcisms can still be performed according to the “old” rite under special permission from the Holy See. Thus, both liturgical books “function” in the Church. For contemporary preaching, both of them are an important source that should not be neglected. After all, it is them that contain the wisdom of the Church, which finds help and protection in the Triune God in its struggle against Satan and demons.

DER RITUS DES HÖHEREN EXORZISMUS ALS QUELLE DER PREDIGT

(ZUSAMMENFASSUNG)

Das Mysterium des Exorzismus war von Anfang an Teil Kirche. Doch in der modernen Zeit gab es eine sichtbare Verschlechterung. Erst um die Wende vom 20. zum 21. Jahrhundert erlebt er eine Renaissance. Obwohl fast 400 Jahre alt, wurde im Jahr 1998 ein neues Ritual veröffentlicht (das vorherige Ritual war seit 1614 gültig). Heute ist es möglich, dass unter Sondergenehmigung des Heiligen Stuhls Exorzismen nach dem „alten“ Ritual durchgeführt werden. Also „funktionieren“ die beiden liturgischen Bücher in der Kirche. Für eine moderne Predigt sind sie wichtige Quellen, die nicht vernachlässigt werden sollten. Mit ihnen kommt die Weisheit der Kirche, in der sich der Dreieinige Gott, die Hilfe und die Verteidigung im Kampf gegen den Satan und Dämonen findet.